

Mateja Hočevar Gregorič, Osnovna šola Šempas

TOPORIŠIČEV PRISPEVEK K POUČEVANJU SLOVENŠČINE V NAŠIH ŠOLAH: POGLED V PRETEKLOST IN SEDANJOST

»/N/ašim mladenčem /je treba/ dati v roke pisni nauki, ki jim bo kazal svojo domačo besedo izrekovati in na pismo devati.« (Valentin Vodnik)¹

Če bi med slovenskimi jezikoslovci iskali tiste, ki so s svojim delom resnično zaznamovali čas, v katerem so živeli, kritično pretresli jezikoslovno preteklost in pogumno začrtali njeno prihodnost, bi zagotovo mednje prišteli Jožeta Toporišiča. S svojim širokim znanjem, strukturalističnim pogledom na jezik, na njegove pojavne oblike, njegovo zgradbo in vlogo ter s kritičnim odnosom do dela svojih predhodnikov in sodobnikov je obvladoval slovensko jezikoslovje 2. polovice 20. stoletja. Pravzaprav ni bilo področja v jeziku, ki se ga ne bi lotil, in to vedno na enak način: s kritičnim, a poštenim pretresom narejenega in s poglobljenim raziskovanjem, ki je vedno prineslo nove poglede o jezikovni stvarnosti. Čeprav ga poznamo predvsem kot znanstvenika in univerzitetnega profesorja, je bilo njegovo udejstvovanje v resnici precej bolj široko. To je razvidno tudi iz njegove bibliografije, ki je izšla kar v treh delih in skupno zavzema 1171 enot (SR 1986: 451-490, SR 1996: 485-501 in SR 2007: 419-440).²

Velik del svojega življenja je posvetil tudi šolstvu. Ne samo da je vzgajal nove učitelje in profesorje za poučevanje slovenščine v osnovnih in na vseh stopnjah srednjih šol, temveč je aktivno sodeloval tudi pri nastajanju učbenikov in drugih gradiv, bdel nad učnimi načrti in kritično presojal jezik v šoli. Prav o tem področju njegovega delovanja bo tekla beseda v pričujočem članku. Namen našega prispevka je osvetliti pomen Toporišičevega jezikoslovnega dela za učenje in poučevanje jezika kot sistema v naših šolah. Na kratko se bomo sprehodili skozi učbenike, ki jih je napisal za uporabo v šolah, omenili tiste, ki jih je recenziral, pobrskali po nekaterih člankih, ki še na kak drug način osvetljujejo njegovo povezavo s poučevanjem slovenščine v naših šolah, na koncu pa spregovorili še o današnjem stanju, pri čemer se bomo omejili na učbenike za slovenščino v višjih razredih osnovne šole. Vsega, kar je Toporišič objavil in je v povezavi s poučevanjem slovenščine v šoli, in tistega, kar so o njem napisali drugi, je toliko, da je celoto skoraj nemogoče zajeti v pregleden članek. Zato se bomo omejili na po našem

¹ Navedeno misel je Vodnik zapisal v predgovoru svojega dela Pismenost ali gramatika za prve šole (1811), tj. prvi slovenski slovnici, v kateri je bil meta-jezik slovenščina. Povzeto po: Lah (1927: 29).

² SR = Slavistična revija.

mnenju najpomembnejše točke. Na koncu bomo skušali odgovoriti še na vprašanje, ali danes veljavni učni načrt in posledično avtorji sodobnih učbenikov še sledijo zakonitostim, pravilom in sistemu, ki so bili zastavljeni v Toporišičevi *Slovenski slovnici*.

1 Na začetku je bila beseda ...

1.1 Toporišič je v šolsko slovenščino prvič korenito posegel, ko je za razpis za gimnazijske učbenike v letih od 1965 do 1970 napisal štiri dele slovnice pod skupnim naslovom *Slovenski knjižni jezik 1–4*. Delo je takoj našlo svoj prostor v slovenskih srednjih šolah. Hkrati je bilo namenjeno tudi širšemu krogu ljudi, ki so želeli kaj (iz)vedeti o slovenskem jeziku, bilo je pravzaprav prav vse, kar naj bi slovnica bila – ali še več, saj je knjiga imela tudi poglavje o sporočanju in o zgodovini jezika. Prvi del, tj. Slovenski knjižni jezik 1 (1965) je še istega leta potrdil Republiški sekretariat za šolstvo kot učbenik. Toporišič je knjigi napisal pronicljiv, retorično obarvan predgovor, v katerem je nagovoril potencialne uporabnike. Privlačno je predstavil vsebino, poudaril pa to, na kar je sicer opozarjal tudi vsa leta kasneje: teoretično védenje o jeziku je ničevo, če ni podkrepljeno s primeri; šele tedaj pravila postanejo »res tvoja koristna last« (Toporišič 1965: 7). Ne gre spregledati tudi poudarka o novostih v primerjavi s slovnici, ki so se uporabljale do tedaj. Avtor se sklicuje na moderno jezikoslovje, ki se loči od starejšega, zato je v knjigi veliko novih nazorov o jeziku in njegovih pojavih, čeprav ne gre za »preimenovanje stvari, /le/ nova metoda ti odstira tudi nove strani jezikovnih pojavov« (Prav tam: 7).

1.2 Čeprav se morda zdi, da je *Slovenski knjižni jezik 1–4* nastal iz neke potrebe po svežem, novem in didaktično naprednejšem učbeniku in da je bil zato brez večjih težav sprejet na trgu in v šolah, temu ni bilo tako. Nova »gimnazijska slovnica«, kot bi lahko žargonsko poimenovali *Slovenski knjižni jezik 1–4*, je namreč zrastle na temelju številnih predhodnih kritik in polemik, ki jih je Toporišič vztrajno naslavljal na avtorje takrat aktualne *Slovenske slovnice* (1956), avtorjev A. Bajca, R. Kolariča in M. Rupla. S kritičnim pretresom tradicionalne slovnice je pričel že skoraj desetletje pred izidom *Slovenskega knjižnega jezika 1*, pri čemer se je lotil prav vseh ravnin jezika: najprej izrazne, kjer je posebno pozornost posvetil glasovni podobi slovenskega knjižnega jezika in njenemu prikazu v *Slovenski slovnici* 1965, ter naglasoslovju, posebej še glagolskim naglasnim tipom; nadaljeval pa s pomensko stranjo, kjer je največ prostora namenil skladnji.³ Tradicionalni slovnici je očital predvsem obračanje v preteklost oz. historiziranje, morala pa bi upoštevati »predvsem jezikovne danosti, ki obstajajo druge ob drugih, se dopolnjujejo in se dajo sinhronično tudi pojasniti« (Toporišič 1978a: 16) in v to smer bi morale »kreniti tudi sodobno slovnico raziskovanje, če hoče prodreti globlje v jezikovni ustroj« (Prav tam, 16). Čeprav je bil Toporišič vedno oster in neusmiljen kritik, je vsako pomanjkljivost, ki jo je odkril, in vsak pojav, ki ga je predstavil drugače kot tradicionalna slovnica, tudi znanstveno utemeljil. Ničesar ni kritiziral zaradi kritike same, temveč z na-

³ Spisek Toporišičevih kritičnih člankov je predolg, da bi ga navajali na tem mestu. Mogoče bi med vsemi izpostavili splošno oceno tradicionalne slovnice, ki je izšla v zagrebški *Filologiji* leta 1962 (glej seznam literature in virov), in drugo, ki je natisnjena v Toporišičevi knjigi *Portreti, razgledi in presoje*. Toporišič je sicer kritike sestavil, imel pa je težave z njihovo objavo, in marsikatera je bila objavljena šele desetletja kasneje.

menom, da uporabniki »spoznajo novo objektivno podobo jezika« (Toporišič 1970: 62).

1.3 Danes, 50 let kasneje, gledamo na izdajo Toporišičevega *Slovenskega knjižnega jezika 1* (in nadaljnjih treh knjig) kot na nek svež veter, ki je pometel s slabostmi tradicionalne slovnice in prinesel drugačen koncept ter novo gledanje na jezik, ki so ga sprejeli tudi v šolah, in to s statusom učbenika, ki ga *Slovenska slovnica* 1956 ni imela.

1.3.1 Da se je Toporišič z izidom in sprejetjem *Slovenskega knjižnega jezika* v šole postavil pred jezikoslovce takratne dobe, je skoraj jasno, z novostmi pa tudi proti njim. Upor je bil razumljiv; niso se vsi strinjali »z jezikoslovnimi novostmi novega jezikoslovca« (pk 1966: 555). Zapisana misel je prišla izpod peresa Franceta Pibernika, ki se je kar nekaj časa skrival pod psevdonom, čeprav je krepko udaril po Toporišičevi slovnici. Spraševal se je, ali je slovnica »eksperiment v knjigi in tudi v šoli«, očital, da naj bi bili učitelji po njej prisiljeni poučevati »ne glede na to, ali se strinjajo z jezikoslovnimi novostmi«, knjiga pa naj bi bila tudi »inovatorska«, kar prav tako ni zvenelo preveč pozitivno (Prav tam). Na koncu se je anonimni pk pomudil še ob vprašanju, kdo je sploh pristojen za merila v jeziku.

1.3.2 Toporišič se je na kritiko odzval in začelo se je živahno razpravljanje obeh jezikoslovcev, pri čemer nihče od njiju ni varčeval z besedami. Zdi se pomembno, da poznamo tudi ta del Toporišičevega prizadevanja in ostajanja na začrtani poti, za katerega je porabil vsaj toliko truda kot za samo pisanje slovnice. Verjetno bi bilo preveč preprosto knjigo le napisati in čakati, da bo v času, ko so jezikoslovci tradicionalne slovnice še trdno držali vajeti opisnega jezikoslovja, prijazno sprejeta. Kako le, ko pa je marsikje rušila staro in klicala po novostih. Očitano mu je bilo, da v zgradbo jezika stvari vnaša, on pa je pojasnjeval, da jih v njej le »opaža in dokazuje« (Toporišič 1970: 60). Verjetno je s takimi izjavami zadel marsikatero šibko točko takratnih jezikoslovcev, zagotovo pa si njihove naklonjenosti ni pridobil z drznimi izjavami, da bi od avtorjev slovnice 1956 pričakoval, da bodo izdelali znanstveno slovnico slovenskega knjižnega jezika, »ki bi razkrivala njegovo pravo podobo, ne pa, kakor sedanja, predvsem pomanjkljivo podkovanost njenih avtorjev« (Toporišič 1966a: 1050).

1.3.3 V bran se je Toporišič postavil tudi novi metodični strani svoje slovnice. Opisna slovnica je bila v zatonu, Toporišič je uvajal strukturalistično gledanje na jezik, kar se je poznalo tudi pri zasnovi slovnice. Pibernik mu je očital, da se profesorji, ki so bili šolani po starem, ne bodo mogli navaditi novega učbenika (Pibernik 1970: 61). Ko jo je pisal, je Toporišič zelo očitno imel pred sabo dijake, ki jih je treba veliko naučiti. Zato se mu ne zdi nič sporno, da »s priročnikom profesorja odvajamo narekovanja pravil in dijaka ne mučimo s pisanjem v zvezke, zato pa prvega silimo k intenzivnejši in kvalitetnejši razlagi in drugega k utrjevanju snovi z vajami« (Toporišič 1966b: 659). Pibernik je bil sicer drugega mnenja, ko je zapisal, da »avtor

nima pravega razgleda po našem šolskem delu« in da je knjiga »za sred-nješolskega porabnika vsaj discutables« (Pibernik 1970a: 63) ter »da bi se kdo ob teh pomislekih zganil in poskusil stvari bolje urediti« (Prav tam, 64). Kdo je imel bolj prav, je pokazala zgodovina ...

1.3.4 Kljub »časopisnemu dopisovanju« s Pibernikom pa je Toporišič, kot je priznal mnogo let kasneje, pogrešal konkretno oceno svojega *Sloven-skega knjižnega jezika 1–4*. Napovedane naj bi mu bile kritike v nastajanju, a do dejanskega nastanka očitno ni prišlo. Sam je iz tega sklepal, da so morebitni kritiki takratnega časa delali po načelu: grajati ne morem, hvaliti nočem ...⁴

1.3.5 Toporišič je zaznaval občutek splošnega upora *Slovenskemu knjižne-mu jeziku 1–4*, predvsem profesorjev, ki se jim dejansko ni ljubilo, da bi se poglobili v strukturalizem in mu sledili. Večinoma so obupali, razen nekaj svetlih izjem, Toporišič pa je za to krivil tudi zavod za šolstvo, ki ni poskrbel za dodatno izobraževanje profesorjev. Kar nekaj let je minilo, da se je novi učbenik res »prijel«, k slednjemu je verjetno pripomogel avtor predvsem sam, saj je zasedel mesto profesorja na Filozofski fakulteti, s tem pa se je odprla možnost za vzgajanje novih profesorjev slovenistike, ki bodo na jezik gledali manj opisno, širše in brez nostalgije po starem konservatizmu.⁵

1.4 Med žolčnim podajanjem vsak svojih načel pa sta Toporišič in Pibernik odprla tudi zanimivo vprašanje, kdo sploh naj bi pisal šolske učbenike za slovenščino in kdaj – pred izdajo znanstvene (obče) slovnice ali po njej.

1.4.1 Pibernik je stal na stališču, da Toporišičev *Slovenski knjižni jezik 1–4* pač ni slovnica, in je to potrdil z mislijo: »Prvo in neizpodbitno dejstvo je, da dr. Jože Toporišič še ni izdal slovenske slovnice« (Pibernik 1970a: 63). Očital pa mu je vztrajno postavljanje »v vlogo velikega slovenskega refor-matorja« (pk 1966: 770). Toporišič je pojasnil, da je po njegovem za merila v jeziku pristojna splošna knjižna raba. »Kadar je ta omahujoča ali nepra-va, ji zdravi razsodek jezikoslovcev predlaga lažjo, primernejšo pot.« In še: »Vsakdo izmed pišočih se ima pravico oglasiti in povedati svoj utemeljeni (ne le splošni) pro in contra ob jezikovnih priročnikih, ki skušajo uzavestiti merila splošne rabe« (Toporišič 1966b: 661).

1.4.2 Če se vsakdo izmed pišočih lahko oglasi v zvezi z napisanim, kdo pa naj potemtakem napiše slovnico? Toporišič je menil takole: »Dolžan pa je slovnico za širšo rabo napisati tisti, ki je za to delo v danem trenutku stro-kovno najbolj poklican. To pred tem dokazuje s pisanjem razprav in člankov o isti tematiki, pa tudi z recenzijami« (1970: 62). Avtor slovnice pa naj bi s tem postavil tudi »uradni jezikovni normativ«, kakor je bilo že v zgodovini, »javnost pa ga je sprejela včasih z večjimi, včasih z manjšimi zadržki« (To-porišič 1970: 60).

⁴ Več o tem v Kališnikovem pogovoru s Toporišičem v *Naših razgledih* 1978. Povzeto po: Toporišič 1991: 459.

⁵ O tem podrobneje v: *Učitelji iz prejšnjih dob. Druž-benost slovenskega jezika*, 1991.

2 Poskrbeti za vse ravni izobraževanja

2.1 Ponatisi *Slovenskega knjižnega jezika* 1–4 pričajo, da je knjiga v nekaj letih vendarle dodobra zaživela med takratnimi slovenskimi srednješolci.⁶ Očitno so se je navadili tudi profesorji. Zdaj je bila pred Toporišičem nova naloga v zvezi s šolstvom: pretres osnovnošolskih učbenikov za slovenščino. Tega se je lotil zelo konkretno in natančno, svoje ugotovitve in pripombe pa objavil v treh zaporednih prispevkih v *Jeziku in slovstvu* leta 1970/71.⁷ V pretres je vzel učbenike, ki jih je napisala Marija Jalen, pregledal pa jih je po jezikovnih ravneh in napisal temeljite pripombe, pa tudi konkretne predloge in rešitve. V uvodu je poudaril, da so učbeniki slovenskega jezika za osnovno šolo izredno pomembni, »ker se z njimi postavljajo temelji, na katerih mora potem počivati vsa slovnična jezikovna izobrazba tistega našega človeka, ki mu je jezik predvsem sredstvo sporazumevanja in izražanja«, zato bi morali »odsevati najboljša spoznanja o slovenskem jeziku, saj je tudi v tem pogledu najboljše za mladino komaj dobro. V njih torej ne bi smelo biti že zdavnaj preseženih jezikoslovnih spoznanj /.../« (Toporišič 1970/71: 168). Opis v jeziku naj zajema le bistvene stvari, naj pa bo sistematsko urejen in – kot meni Toporišič – gospodaren, kar pomeni, da naj učenca ne obremenjuje s stvarmi, »ki niso drugega kot slovničarski izmislek (ali zgodovinska navlaka)« (Prav tam). Priznal pa je, da bi upoštevanje vseh njegovih pripomb bil za avtorico prevelik zalogaj, saj bi to zahtevalo korenito predelavo učbenika. Na splošno pa je bil z učbeniki M. Jalnove zadovoljen, kar je razvidno tudi iz različnih pripomb, izrečenih mimogrede, v katerem od drugih prispevkov ali intervjujev.⁸

2.2 Leta 1971 je Toporišič spisal program za študij slovenskega jezika in stilistike, veljaven na Oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, naslednje leto pa se na Seminarju slovenskega knjižnega jezika v Celju⁹ ponovno lotil srednješolskih programov. Očital jim je predvsem neurejenost, preveliko usmerjenost na slabosti dijaškega jezika in premalo pozornosti za pravilen in lep jezik (Toporišič 1971/72a: 76). O jezikovnem in stilističnem delu učnega načrta slovenščine na gimnaziji je pisal še leto pozneje, kjer je podal natančno poročilo, kaj je komisija, v kateri je bil tudi on, naredila, sporen pa je bil verjetno epilog k temu prispevku, kjer je poočital, da je bil tako narejen učni načrt dan v roke »strokovno nekompetentnih strokovnjakov«, čeprav je bil sicer »rezultat resnega načrtnega dela precejšnjega števila ustrezno kvalificiranih ljudi z dolgoletno učno prakso« (Toporišič 1973/74: 173).¹⁰

2.3 Ob pregledovanju Toporišičevega dela za naše šole ne smemo povsem preskočiti nastanka *Slovenske slovnice*, ki je prvič izšla leta 1976, nato pa še 1984 in 1991 ter (precej predelana) leta 2000. V splošni rabi je takoj dobila žargonski naslov »znanstvena« slovnica, saj je po štirih knjigah *Slovenskega knjižnega jezika* bilo pričakovati, da bo Toporišič jezik tudi opisal, popisal in svoje poglede nanj strnil v taki obliki. Hkrati je postala normativ vsem piscem jezikoslovnih priročnikov (in učbenikov) in uporabnikom je-

⁶ SKJ 1 je po podatkih iz Toporišičeve bibliografije doživel šest ponatisov, SKJ 2 pet, SKJ 3 štiri ponatise in SKJ 4 tri ponatise.

⁷ Toporišič v svoji bibliografiji (1. del, objavljen v SR 1986; sestavljal jo je sam) navaja, da gre za nedokončano delo, v oklepaju dodaja »zaradi urednika JIS« (Toporišič 1966: 459).

⁸ Ena od takih drobnih, a povednih pripomb, ko je govoril o spreminjanju naših učbenikov, in ki potrjuje zgoraj navedeno misel: »V glavnem nihajo le metodično, Jalnove gotovo v pozitivni smeri«. Objavljeno sicer v intervjuju v *Naših razgledih* 1975, povzeto po: Toporišič 1991: 448. Hvalil jo je tudi glede »discipline v izrazju« (Toporišič 1989: 199).

⁹ Podrobneje o tem seminarju v: Celjski seminar o vprašanjih sodobnega knjižnega jezika in njegovega poučevanja. JIS 17 1971/72, 120–121.

¹⁰ Ob članku je opomba uredništva, da je članek natisnjen na izrečno željo avtorja, da pa s to objavo uredništvo noče netiti polemike polemike v zvezi z nastajanjem učnega načrta.

zika. Čutili smo jo kot nadgradnjo, kot »krono« Toporišičevega dotedanje- ga raziskovanja in prizadevanja v jeziku nasploh, kot neke vrste drugo (2.) slovnico. Zato je zanimivo, da jo je on pojmoval kot tematsko ožjo, kot je bil *Slovenski knjižni jezik*. »*Slovenska slovnica* je /.../ problemsko in tematsko razširjeni in teoretično poglobljeni ter pedagogizirani razbremenjeni del SKJ o slovenski jezikovni zgradbi« (Toporišič 1991: 458). Čeprav je Toporišič pogosto navajal misel o tem, da jezik sam nakazuje normo in predpis in da oboje jezikoslovec le opazuje in zapisuje in ničesar ne predpisuje, ter se nekako pridružil Kopitarjevi misli, da je slovničar samo registrator stanja, lahko vseeno *Slovensko slovnico* razumemo kot normativno in obvezujoče delo za vse, ki se ukvarjamo z jezikom.

2.4 1977. leta so slovenski sedmošolci lahko posegli po novem učbeniku za slovenščino, tj. *Naš jezik 7*, ki ga sicer ni napisal Toporišič, pač pa njegov učenec France Žagar. Ta učbenik je nadomestil nekdanjo Bunčevo jezikovno vadnico. Toporišičev strukturalistični pristop je Žagar spretno prilagodil osnovnošolskim zmožnostim. Čeprav Toporišiču tu ne moremo pripisati avtorstva, pa mu lahko prisodimo vsaj zasluge, da je preko Žagarja prenesel novo védenje in pojmovanje o jezikovnem ustroju tudi med osnovnošolce. Sledila sta še *Naš jezik 8* (1978) in *Naš jezik 6* (1980); vsi trije so bili deležni več ali manj dobrih kritik,¹¹ resnično slaba je bila le Bordonova, na katero pa se je Toporišič v Delu odzval dokaj potrpežljivo (1978b).¹²

2.5 Žagar je s svojimi slovnici za višje razrede osnovnih šol vztrajal tako rekoč do uvedbe devetletke. Za marsikaterega učitelja tedanje dobe so pomenile »zakon«, saj so nudile dovolj dobro oporo za razlago v razredu, vaje za učence, bile so pregledne, slovnica je bila jasno strukturirana in bile so v skladu s Toporišičevim konceptom pojmovanja jezika, ki je ob zaključku Žagarjeve osnovnošolske ere že bila jasno zapisana tudi v znanstveni slovnici. Žagar je nato leta 1985 izdal *Slovensko slovnico in jezikovno vadnico*, ki jo je marsikdo sprejel kot »skrajšano« Toporišičevo slovnico. V njej je kot sodelavec podpisan tudi Toporišič, enako v ponatisu leto kasneje.

2.6 V času, ko se je slovenskim srednjim šolam bližalo t. i. usmerjeno izobraževanje, se je Toporišič spet oglasil in potarnal, da je splošno znano, »da naša srednja šola stori premalo za to, da bi bili njeni absolventi zares pismeni« (Toporišič 1979: 394). Navedel je kar nekaj razlogov, ki naj bi pripeljali do tega stanja, med drugim splošen upad obvladanja jezika, zmanjšano število ur slovenščine in manj branja kvalitetnih besedil, predvsem pa premalo ur za jezik, saj je večina porabljena na literarno zgodovino. Zato si je želel, da v usmerjenem izobraževanju ne bi bilo več mogoče v urah, ki so namenjene slovenskemu jeziku, obravnavati slovenskega slovstva, ko se je delalo »zdaj, ko sta obe predmetni sestavini pod skupno streho slovenščine« (Prav tam). Predlagal je dva učitelja: enega za jezik, drugega za literarno zgodovino, ali pa vsaj ločitev predmeta na dva dela, tudi če ju potem uči isti učitelj. Morda ideja sploh ni bila slaba, a v šolah se ni realizirala.¹³

¹¹ *Naš jezik 7* je ocenila Berta Golob, *Naš jezik 6* pa Marjan Cedilnik. Golobova ja zapisala, da so učitelji že dalj časa čakali na novo slovnico, saj so bile Bunčeve knjige premalo praktične in niso ustrezale zahtevam pouka. Poleg tega se je tudi v šolah pojavila potreba po sinhroni slovnici zborne in drugih zvrsti, zgodovinska in etimološka pa sta se morali umakniti. Pohvalila je predvsem Žagarjevo induktivno metodo, kjer teče razlaga na podlagi vprašanj in odgovorov, učenci pa so spodbujeni k samostojnemu delu, k dodatnemu razmišljanju in lastnim dognanjem (Golob 1977/78: 153-154). Cedilnik je pohvalil zanimiva izhodiščna besedila, funkcionalne likovne ponazoritve in postopno vodenje učnega procesa. Kot Golobovi je tudi njemu najdragocenejši del poglavje o sporočanju. Pohvalil je še strogo sistematičnost, dajanje prednosti sodobnim jezikovnim oblikam, imel pa je nekaj pripomb predvsem glede didaktike (Cedilnik 1979/80: 188-189).

¹² Z ostale razrede osnovne šole so učbenike za slovenščino (sicer malo kasneje) napisali različni avtorji. Mogoče bi omenili še *Slovenski jezik 4 in 5* (1986 oz. 1989), avtorice so bile V. Slabe, A. Kozinc in B. Golob. Učbenika sta zanimiva z didaktičnega stališča, saj sta t. i. delovna učbenika in neke vrste predhodnika samostojnih delovnih zvezkov.

¹³ Misel o dveh učiteljih je bila živa še vsaj kakih pet let po uvedbi usmerjenega izobraževanja; sama se je spomnil iz časa svojega študija na Filozofski fakulteti. Njen namen je bil vsekakor dober, saj bi s tem zagotovo dvignili kakovost poučevanja, posledično pa raven znanja, vprašanje pa je, kako bi se obnesla v praksi.

3 Usmerjeno izobraževanje in učbeniki za slovenščino

3.1 Z usmerjenim izobraževanjem se je Toporišičev *Slovenski knjižni jezik* 1–4 dokončno umaknil iz gimnazij, pisanje učbenikov za vse dijake prvih letnikov je bilo zaupano drugim.

3.2 Toporišič je sicer pripravljaval vsebine za prihajajoče usmerjeno izobraževanje, od katerega so si očitno mnogi obetali veliko dobrega. Dve vsebini (družbenost jezika in jezikovne ravnine) je predstavil v preglednem članku, na tak način naj bi bili vpeljeni tudi v bodoče učbenike (Toporišič 1979/80: 123–130). Toda stvari so se izpeljale malo drugače. »Usmerjeno izobraževanje kot najpomembnejši in (najbolj sporen) reformni projekt / je/ zaznamoval srednje šolstvo med 1981 in 1987« (SŠM, spletna stran) in je zajel seveda tudi pouk slovenščine. Za dijake je učbenik *Slovenski jezik I* napisala skupina avtorjev (J. Dular, R. Kirn, B. Pogorelec, J. Zrimšek).¹⁴ Sestavljen je bil iz učbenika, delovnega zvezka in knjižice *Sporočanje* (avtorici te sta Breda Pogorelec in Marija Kolar). Pred tem so bili sicer na voljo poskusni snopiči, ki pa so hitro pošli, pa tudi do vseh srednjih šol niso segli.¹⁵

3.3 Toporišičev prispevek v tem obdobju je nekako dvojen.

3.3.1 Napisal je kar nekaj kritik uporabljenih učbenikov, jih objavil ali z njimi nastopil na predavanjih, še posebej zavzeto, ker je bil v tistem času predsednik Slavističnega društva Slovenije. Naš namen ni pregledovati vseh teh ocen in mnenj, saj bi nam to vzelo veliko časa in prostora. Opozorili pa bi na očitek glede izrazja, ki ne sledi uveljavljenemu v tedanjem jezikoslovju. Toporišič je zapisal, da so se *pisci Slovenskega jezika I in II* odločili za načelo: Spremeni, kolikor največ moreš, da se boš zapisal v slovensko jezikoslovno izrazoslovje, bolje pa bi bilo upoštevati, da lahko stvari na novo poimenuje »oseba, ki se z določenimi vprašanji ukvarja znanstveno intenzivno in mora zato imeti stvari jasno tudi poimenovane (ne le pojmovane), če jih hoče prav razločevati« (Toporišič 1989: 199). Ne more pa tega početi »kar vsak pisec učbenika« (Prav tam). Kritiko je Toporišič zaključil s sklepom, da je tako početje slabo, posebej, ker se to počne z dijaki, ki so že v osnovni šoli pridobili dobro premišljeno izrazje, še slabše pa zato, ker so – po Toporišičevem mnenju – tudi recenzenti izbrani s strani Zavoda za šolstvo. Srednješolskemu jezikoslovju bo na ta način »prav kmalu odklenalo« (Prav tam: 211).¹⁶

3.3.2 Toporišič pa je v tem obdobju odprl tudi pomembno vprašanje piscev učbenikov. Odločno se je postavil na stališče, da tega ne morejo početi učitelji praktiki – srednješolski profesorji. Ta trend se je namreč uveljavil prav z novimi učbeniki za usmerjeno izobraževanje, Toporišič pa je menil, da napisati učbenik ne zmorejo niti »nekateri visokošolski njihovi drugovi«, kaj

¹⁴ Pri učbenikih za nadaljnje razrede se je skupina nekoliko spreminjala; za 2. letnik je sodelovala M. Kolar, ne pa več J. Zrimšek, za 3. letnik sta učbenik napisala J. Dular in T. Korošec.

¹⁵ O tem piše B. Krakar Vogel (1982/83: 86).

¹⁶ Kritike, prav tako precej negativne, so prihajale tudi od drugod. Prim. B. Krakar Vogel (1982/83: 86–88), ki očita nesistematičnost, premalo postopne razlage, prehitro operiranje z novimi pojmi, neizhajanje iz Žagarjeve slovnice, ki so jo dijaki kot učenci uporabljali v osnovni šoli ipd.

šele srednješolski profesorji. Ker se je predvidevalo, da imajo slednji veliko prakse in da si lažje predstavljajo, kako določeno snov podati v razredu, je Toporišič dodal, da prakse nimajo le srednješolski učitelji, ampak tudi visokošolski. Malo cinično je srednješolskim profesorjem svetoval, da najdejo drugačno družbeno potrditev, učbenike pa raje prepustijo »ustreznim našim telesom, ki dejansko odločajo o tem najsi bo v programskem ali izvedbenem smislu« (Toporišič 1991: 478). Ponovno pa je očital premajhno število ur jezika po šolah, ki botruje temu, da imamo malo res pismenih ljudi. To dejstvo Toporišič pripisuje naši politični nezrelosti, kratkemu izročilu vladanja samemu sebi in slabi zavesti o svoji lastni narodni politiki. Morali bi se ravnati po drugih narodih, ki imajo že v osnovni šoli več ur materinščine kot mi (Prav tam: 479-480).

3.3.3 Na posvetu o učbenikih v okviru razstave Dnevi slovenskega izobraževanja na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani se je Toporišič ponovno zavzel za ločitev pouka jezika in književnosti, za učbenike pa je predlagal didaktično in oblikovno popestritev, če bi bilo to finančno mogoče (Krakar Vogel 1992/93: 304-305).

4 Še poslednjič za srednješolce

4.1 Po klavnem zatonu usmerjenega izobraževanja se je Toporišič ponovno lotil pisanja učbenika za srednjo šolo. *Slovenski jezik in sporočanje 1 in 2* (1994, 1996)¹⁷ je bil neke vrste Toporišičev labodji spev. Kritike so bile silovite, pogosto so prehajale v povsem osebne vode, večkrat se je zdelo, da stoji za vsem neka povsem druga zamera, ki nima povezave z vsebino in izvedbo učbenika. Od oktobra 1994 je polemika tekla v časopisu *Delo*, kjer naj bi se jezikoslovcem pridružil tudi glas staršev.¹⁸ Toporišič je pojasnil, da je učbenik na začetku naletel na prijazen sprejem, kasneje pa je postal »didaktičen, strokoven, morda celo političen problem« (Suša 1995: 29). Sam je bil sicer prepričan, da »srednja šola še ni imela tako prijaznega učbenika, tudi ne tako opremljenega« (Prav tam).

4.2 Tudi tokrat bi lahko Toporišič pripisal svojo znano misel, da »Slovenci nismo tako bogati z intelektualnimi potenciali, da bi mogli rezultate dolgotrajnih naporov lahkomiiselno metati v stran« (Toporišič 1973/74: 173), a se ne bi spremenilo kaj dosti. Očitali so mu, da je učbenik pretežak, da dijaki v njem malo razumejo in da v njem ni nič uporabnega. Lotevali so se tudi njegove strokovnosti, kljub temu da sta učbenik potrdila strokovni svet in komisija za učbenike ter mu priznala, da je strokovno povsem na evropski ravni. Morda je učbenik padel v neroden čas, ko so dijaki višjih letnikov še delali maturo po starem, dijaki prvih letnikov pa začenjali po novem z novim učbenikom? Kdo ve? Toporišičev čas v srednješolskem okolju je počasi mineval, a so za njim prihajali njegovi nasledniki, učenci, ki so bolj ali manj vestno upoštevali svojega učitelja. Gimnazijci (tudi dijaki ostalih štiriletnih šol) so v letu 1999 dobili učbenik *Na pragu besedila 1* (z delovnim zvezkom),

¹⁷ Prvi del je bil ponatisnjen še leta 1995 in 1996.

¹⁸ Toporišič o tem dvomi, pravi, da se je pod imenom Gabrijele Drevak verjetno skrival kdo od njegovih siceršnjih nasprotnikov (Suša 1995: 29).

ki so mu potem sledili še trije za naslednje letnike gimnazije. Med avtoricami je bila tudi Martina Križaj-Ortar, nekoč Toporišičeva učenka in dolga leta njegova tesna sodelavka.

5 Osnovnošolski »projekt«: devetletka - in sedanje stanje

5.1 S šolskim letom 2003/04 se je v osnovnih šolah pričel nov program devetletne osnovne šole. Šlo je sicer počasi, a vztrajno, zato smo potrebovali tudi nove učbenike za osnovno šolo. Ne da so bile Žagarjeve vadnice *Naš jezik* slabe, le prodolgo so že bile v uporabi, medtem pa se je naše jezikoslovje razvijalo in hitelo naprej, tudi v didaktičnem smislu. Več dela z besedilom in hranjenje »čiste slovnice« za višje razrede so bile skoraj pobožne želje osnovnošolskih učiteljev, ki so poučevali nove generacije, in prehod z osemletne na devetletno šolo je bila prava prilika za spremembo tudi na tem področju. Tudi ideje o pouku slovnice, izhajajoč iz daljšega neumetnostnega besedila, so se lahko udejanjile prav z devetletko.

5.2 Da bo treba prevetrili osnovnošolske učbenike za slovenščino, je že nekaj let pred tem opozorila Križaj-Ortarjeva.

5.2.1 Že prav na začetku prispevka jim je pooditala neusklajenost s sodobnim jezikoslovjem, saj pojmujejo jezik le kot sistem znamenj in pravil, v resnici pa je jezik predvsem sredstvo sporazumevanja. Moderno jezikoslovje si za globalni cilj postavlja rabo jezika, torej »tvorjenje in razumevanje besedil, različnih glede na namen, vsebino, obliko/izraz in okoliščine, zato besedila obravnava najprej pragmatično, nato pomensko in na koncu jezikovnosistemsko (slovnično)« (Križaj-Ortar 1992/93: 306).

5.2.2 Pregled osnovnošolskih učbenikov – tudi Žagarjevega –, ki ga je opravila, kaže zavestno, deduktivno in analitično spoznavanje jezikovnega sistema po ravninah. Slovnica izhaja iz izhodiščnih besedil, ki pa so umetnostna. Učenci sicer ob koncu osnovne šole spoznajo veliko slovnice, premalo pa svoje znanje prenašajo v rabo, v tvorjenje in razumevanje besedil. Križaj-Ortarjeva je ob tem ugotovila, da je nesmiselno ločevanje jezikovnega pouka na jezikovno vzgojo in sporočanje, saj se »jezikovni sistem udejanja v besedilu in /.../ besedilo temelji na jezikovnem sistemu« ter da »slovnica ni namenjena sama sebi« (Križaj-Ortar 1992/93: 306–307).

5.2.3 Za nižje razrede osnovne šole je Križaj-Ortarjeva zato predlagala induktivno in sintetično pot, saj se po njenem učenci prehitro srečujejo z abstraktnimi slovničnimi pojmi, za višje razrede pa deduktivno in analitično pot. Ker so vsi naši učbeniki stari že več kot deset let, je še dodala, res kličejo k prenovi in uskladitvi s sodobnim jezikoslovjem v tujini in doma. (Prav tam, 307).

5.3 Marja Bešter Turk je s tremi (odličnimi) osnovnošolskimi učiteljicami z mnogo izkušnjami, tj. Nano Cajhen, Nevenko Drusany in Dragico Kapko, leta 1998 napisala delovni zvezek *Gradim slovenski jezik 4* (Rokus), ki je bil prvi v nizu uspešnih in zelo uporabljanih »učbenikov« za slovenščino v osnovni šoli.

5.3.1 Že naslednje leto se jim je ob delovnem zvezku *Gradim slovenski jezik 5* pridružila pobudnica novega tipa »učbenikov« Martina Križaj-Ortar. Tim je nato zelo hitro in z izjemno ustvarjalno vnemo nadaljeval z izdajami za višje razrede osnovne šole, in sicer *Gradim slovenski jezik (rad te imam) 6* (2000), *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 7 in 8* (2001), *Slovenščina za vsakdan in vsak dan 9* (2002). Sledilo je veliko prenovljenih in dopolnjenih izdaj, predvsem pa preoblikovanje v samostojni delovni zvezek, kar je bilo na slovenskem trgu, med učitelji in učenci, odlično sprejeto. Samostojni delovni zvezki so predstavljali pripomoček, s katerim je bilo užitek delati, nekaj, česar smo si učitelji želeli, nekaj, s čimer se je dalo motivirati tudi učence. Občudovanja vrednemu delu Založbe Rokus¹⁹ so sledile še druge založbe, tako da smo kmalu imeli na voljo več različnih učbenikov za slovenščino za 6. razred in tretje triletnje, med katerimi so učitelji lahko izbirali, in ker so založbe tako rekoč začele tekmovati, katera bo izdala kvalitetnejšega, smo v šole res dobili učbenike, s katerimi ni bilo težko pritegniti učencev. Vsi so bili usklajeni z učnim načrtom, torej primerni za uporabo v razredu, saj so učence vodili do usvojitve ciljev in doseganja predpisanih standardov znanja.

5.3.2 Vsi (samostojni) delovni zvezki so napisani na enak način, tak, kot ga je Križaj-Ortarjeva predvidela že v prispevku leta 1992/93. Slovnica ni izolirana, ni sama sebi namen, temveč izhaja iz neumetnostnega besedila. Lotimo se je šele, ko izhodiščno besedilo pragmatično in pomensko določimo oz. razčlenimo. Preprosteje povedano: besedilu določimo okoliščine in namen nastanka, sledijo vprašanja za razumevanje besedila (pomenska določitev), nato pa nadaljujemo z ustreznim slovničnim poglavjem. Vse se med sabo seveda prepleta in tvori celoto. Tako je dosežen tudi cilj, da sporočanje ni neka »znanost« ob robu, dodana tedaj, ko s slovnico že zaključimo.

5.3.3 Ker pa je prispevek zastavljen tako, da opazujemo Toporišičev prispevek in vpliv na poučevanje slovenščine, moramo nekaj reči tudi o tem, kako se tisto, kar je Toporišič postavil v *Slovenski slovnici*, udejanja v osnovnošolskih učbenikih za slovenščino. Ostali bomo pri Rokusovi *Slovenščina za vsakdan in vsak dan*, ker so bili ti učbeniki/delovni zvezki prvi na tržišču in tako hkrati tudi vzor(ec) vsem nadaljnjim. (Samostojni) delovni zvezki so narejeni po učnem načrtu, torej najdemo v njih natančno tista poglavja slovnice (in tiste besedilne vrste), ki jih načrt predvideva. Količina slovničnih pojmov je precej manjša kot v *Slovenski slovnici*, tudi način prikaza je prilagojen zmožnostim osnovnošolcev. O tem, kaj je primerno, da zvedo že učenci v osnovni šoli, in kaj je prihranjeno za srednjo šolo, odloča skupina

¹⁹ Danes je to Založba Rokus Klett.

strokovnjakov, ki oblikuje učni načrt. O primernosti izbora na tem mestu ne bi razpravljali, učitelji pa opažamo, da nam z vsako prenovo vzamejo nekaj snovi, včasih tudi take, ki je po mnenju praktikov nujna. Glede na to, da je Toporišičeva znanstvena slovnica vendarle normativna, pričakujemo usklajenost Toporišičeve teorije s teorijo šolskih učbenikov. Ta tudi v večini obstaja, v nekaterih delih pa dobivamo učitelji oz. uporabniki občutek, da se učbeniki uporabljajo za prenosnik, preko katerega se v javnost prenašajo nove znanstvene resnice, ne da bi o njih imeli možnost predhodno prebrati razprave ali članke. Če se tu spomnimo na Toporišiča in na njegovo že navedeno misel o tem, da lahko vsakdo pove, kar mu ni všeč, in nato preko člankov in razprav napiše »novo slovnico«, potem smo upravičeno v dvomih, če je osnovnošolski učbeniki pravi prostor za spreminjanje starega in uveljavljanje jezikoslovnih novosti. Konkretno bi v omenjenem učbeniku omenili le priredja, ki niso skladna s Toporišičevimi, in čeprav so morda res bolj logična, so za učitelje – ki smo bili vsi po vrsti naučeni drugače – predstavljala šok, neodobravanje, presenečenje in celo jezo, kako je mogoče na ta način spreminjati znanstvena dognanja. Še huje se je godilo nepravim stavkom, ko so ob predelani izdaji samostojnega delovnega zvezka za 9. razred bili kar naenkrat združeni, kar pa je – za razliko od priredij – tudi strokovno sporno.²⁰

5.3.4 Novo pojmovanje, v našem primeru npr. priredij, se je brez kakršnega koli opozorila preneslo tudi v naloge za nacionalno preverjanja znanja, posledično pa so temu brez protesta, tako rekoč slepo, sledili tudi avtorji učbenikov drugih založb. Teorija je pričela torej veljati, pa čeprav ni bila znanstveno niti utemeljena niti pojasnjena, kaj šele zapisana v znanstveni literaturi. Učitelji se ob tovrstnem početju dejansko čutimo, da smo pri vsem skupaj povsem nepomembni osebk, »množica«, ki je dolžna podajati snov, ne da bi bila ta uradno potrjena kot spremenjena. So se tako počutili tudi nekateri gimnazijski profesorji leta 1965? Pa vendarle obstaja bistvena razlika: vmes stoji znanstvena slovnica, ki nas verjetno mora obvezovati – dokler nekdo ne napiše nove ...

5.4 Ob vsaj štirih različnih (samostojnih) delovnih zvezkih za slovenščino, ki jih imamo danes na voljo učitelji 6. razreda in 3. triletja in ki v osnovnem konceptu sledijo modernemu (evropskemu) jezikoslovju, obstajajo poskusi vračanja k staremu.

5.4.1 Ponovni poskus ločevanja slovnice in besedilnih vrst in za povrh strogo opisno slovnico najdemo v učbeniku *Od glasov do knjižnih svetov 6-9* Petre Kodre, izdala pa ga je Založba Rokus Klett. Kodretova se je za pisanje verjetno odločila predvsem iz dveh razlogov: pri samostojnem delovnem zvezku je pobuda pri učencih, učitelj pa po njenem ob tem zgublja svojo avtoriteto. Ob tako napisanem učbeniku, kot je njen, je učiteljeva razlaga spet bistvena in avtoriteta večja. Drugi razlog pa se skriva v precejšnjem številu pristašev tradicionalne slovnice, ki – neverjetno, a resnično – menijo, da so prav samostojni delovni zvezki povzročili, da učenci znajo vedno

²⁰ Nepravi stavki (polstavki, dostavek in pristavek) imajo namreč različen izvor in zato prav nič skupnega. O tem sem imela pripombe kot recenzentka Rokusovega samostojnega delovnega zvezka, a moje mnenje ni bilo upoštevano.

manj, namesto da bi se znanje večalo. Kot je bil v najbolj žolčnih razpravah leta 1995 Toporišič preprosto kriv za to, da je v jeziku vse narobe, tako so zdaj samostojni delovni zvezki krivi, da učenci ne znajo ne pisati ne brati, kaj šele, da bi poznali slovnična, pravopisna in stilistična načela. Zagotovo pa bi se – po zapisanem zgoraj – Toporišič zgrozil ob misli, da sta v istem učbeniku združena jezik in književnost ...

5.4.2 Verjetno bomo tudi tokrat morali poiskati vzroke drugje in ne pri avtorjih, kaj šele v samostojnih delovnih zvezkih. Vprašati se bomo morali tudi, kaj predvsem želimo. Če hočemo, da bodo naši učenci znali pisati in da bodo razumeli napisano, potem si z učbeniki, ki se po načinu dela vračajo v prejšnje stoletje, ne bomo mogli pomagati. Če bomo želeli, da bo v ospredju slovnica, potem nam bodo prav prišle »dril« vaje, ki jih je tak učbenik po navadi poln. Tudi omenjeni učbenik P. Kodre je za utrjevanje slovničnih vaj več kot odličen. Toda – potem bomo spet tarnali, da učenci ne znajo pisati besedil. Zato se zdi, da se k preživelim konceptom, tudi zato ker nam to kažejo smernice modernega jezikoslovja, ne splača vračati.

5.2.3 Sprijazniti se bomo morali, da smo slovenščino kot predmet v šoli vsi po vrsti postavili na prenizko raven, da kljub ničkolikim spremembam učnega načrta vanj še vedno ni zajeto bistvo, temveč kup nepotrebnega, da v urah, ki so na voljo, učitelj komaj predela zahtevana poglavja, da se je znižala splošna kulturna raven Slovencev in da nam je za materinščino zelo malo mar. Vedeti moramo, da se naši otroci učijo tujih jezikov prej, preden sploh obvladajo vsaj za silo materinščino. Tudi s tem kažemo, koliko nam pomeni lastni jezik. Upadla je tudi bralna kultura, med učenci pa prevladalo prepričanje, da se slovenščine ni treba učiti, ker smo njeni naravni govorci. Eden od razlogov je verjetno tudi precej nizka motivacija za kakršno koli samostojno početje, torej tudi za reševanje nalog, pisanje različnih besedil itd. Prav ta splošna »razpuščenost« v šolstvu nas je oddaljila od držav, po katerih se tako radi zgledujemo, in ker naši učenci zelo redko kaj naredijo povsem sami in brez različnih prisil, v ustvarjalnem miru in tišini, ne moremo pričakovati, da bomo ob mednarodnih preizkusih dosegali dobre rezultate. Vsekakor pa za tako stanje niso krivi niti (samostojni) delovni zvezki niti njihovi avtorji.

Sklep

Čeprav Toporišiča poznamo predvsem kot znanstvenika in univerzitetnega profesorja, je neprecenljiv tudi njegov prispevek pri poučevanju slovenščine v naših šolah. Prispevek nudi pregleden prikaz učbenikov, ki jih je napisal za šolsko rabo, tistih, ki jih je recenziral, hkrati pa nas vodi skozi nekaj člankov, ki osvetlujejo Toporišičev boj za uveljavljanje modernejšega, iz strukturalizma izhajajočega, jezikoslovja tudi v naše šole.

POVZETEK

Toporišič je velik del svojega življenja posvetil tudi šolstvu. Ne samo da je vzgajal nove učitelje in profesorje za poučevanje slovenščine v osnovnih in srednjih šolah, temveč je aktivno sodeloval tudi pri nastajanju učbenikov in drugih gradiv, bdel nad učnimi načrti in kritično presojal jezik v šoli. Po ne lahkih besednih bitkah z nasprotniki modernega strukturalizma so njegov *Slovenski knjižni jezik 1–4* slabi dve desetletji uporabljali gimnazijci, osnovnošolci pa so njegovo teorijo spoznavali preko učbenikov *Naš jezik 6–9*, ki jih je napisal njegov učenec F. Žagar. Neprecenljiv je tudi njegov prispevek v obliki recenzij, kritik in polemik. Čeprav so današnji učbeniki didaktično povsem drugačni, se v njih večinoma ohranja teorija, zapisana v Toporišičevi *Slovenski slovnici*.

Viri in literatura

- Bajec, Anton; Kolarič, Rudolf; Rupel, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- Cedilnik, Marjan, 1979/80: Nova jezikovna vadnica za osnovno šolo. *JiS* 24. 188–189.
- Golob, Berta, 1977/78: Nekaj misli ob novi učni knjigi. France Žagar, *Naš jezik* 7. *JiS* 23. 153–154.
- Krakar Vogel, Boža, 1982/83: Slovenski jezik I. *JiS* 28. 86–88.
- – –, 1992/93: Živahen posvet o učbenikih za slovenščino. *JiS* 38. 304–305.
- Križaj-Ortar, Martina, 1992/93: Osnovnošolski učbeniki za pouk slovenskega jezika. *JiS* 38. 306–307.
- Lah, Ivan, 1927: *Vodniki in preroki*. Ljubljana: Vodnikova družba.
- Pibernik, France, 1970: Kaj je s slovensko slovnico? *Prostor in čas* 1–2. 76–78.
- Pibernik, France, 1970a: Quod licet lovi, non licet bovi. *Prostor in čas* 2. 62–64.
- pk, 1966: Vprašanje ob izidu Toporišiča. *Sodobnost* 14. 555.
- Sollner Perdih, Alenka (v sodelovanju z J. T.), 1996: Bibliografija akademika prof. dr. Jožeta Toporišiča (1996–2006). *Slavistična revija* 55/1–2. 419–440.
- Toporišič, Jože, 1962: Slovenska slovnica. Sestavili dr. A. Bajec, dr. M. Rupel, dr. R. Kolarič. *Filologija (Zagreb)* 3. 278–289.
- – –, 1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- – –, 1966: *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- – –, 1966a: Quo vadis, pk? *Sodobnost* 14. 1047–1051.
- – –, 1966b: pk in vprašanje ob izidu Toporišiča. *Sodobnost* 14. 659–661.
- – –, 1967: *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- – –, 1970: »Kritiku« Slovenskega knjižnega jezika 1, 2, 3. *Prostor in čas*. 58–62.
- – –, 1970a: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- – –, 1970/71: »Spoznavajmo slovenski jezik« v jezikoslovni in metodični osvetlitvi. *JiS* 16. 168–178, 200–208, 244–249.
- – –, 1971/72: Celjski seminar o vprašanjih sodobnega knjižnega jezika in njegovega poučevanja. *JiS* 17. 120–121.
- – –, 1971/72a: Učni načrti za srednje šole. *JiS* 17. 72–76.
- – –, 1973/74: O jezikovnem in stilističnem delu učnega načrta slovenščine na gimnaziji. *JiS* 19. 164–173.
- – –, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- – –, 1978: Pretres glasoslovja tradicionalne slovnice. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.

- --, 1978a: Problemi slovenskega knjižnega jezika. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- --, 1978b: Beda našega jezika v šolski rabi. *Delo*, 18. 11., 22, in 9. 12., 34–35.
- --, 1979: Pouk slovenščine v srednji šoli. *Naši razgledi*, 6. 7., 394.
- --, 1979/80: Dve lekciji za usmerjeno izobraževanje. *JiS* 25, 123–130.
- --, 1986: Bibliografija Jožeta Toporišiča ob šestdesetletnici. *Slavistična revija* 34/4, 451–490.
- --, 1987: *Portreti, razgledi, presoje*. Maribor: Založba Obzorja.
- --, 1989: Stanovitnost izrazja [Ob učbenikih Slovenski jezik I in II]. *Slovenski jezik v znanosti* 2. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF.
- --, 1991: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Suša, Maja, 1995: Je vsega kriv učbenik? *Primorske novice*, *Sedmi val*, 31. 3., 29.
- Žagar, France, 1985: *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*. Maribor: Založba Obzorja. [Sodelavec J. Toporišič.]
- Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja (SŠM). Dostopno: <http://www.ssolski-muzej.si/slo> [31. 1 2015].